

Женишбек кызы Айсулуу,
Кыргыз Республикасынын Эл аралык
университети, окутуучу, КР УИАнын аспиранты

Женишбек кызы Айсулуу,
Международный университет Кыргызской Республики,
преподаватель, аспирант НАН КР

Jenishbek kyzy Aisuluu,
Internaitonal University of the Kurgyz Republic
Teacher, ai-suluu.92@mail.ru. PhD student of NAS KR

ПУБЛИЦИСТИКАНЫН ТЕОРИЯЛЫК – МЕТОДИКАЛЫК НЕГИЗДЕРИНИН ИЗИЛДЕНИШИ

ИССЛЕДОВАНИЕ ТЕОРЕТИКО – МЕТОДОЛОГИЧЕСКИХ ОСНОВ ПУБЛИЦИСТИКИ

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF JOURNALISM TO EXPLORE

Аннотациясы: Макалада азыркы мезгилдеги өкмөттүк басылмалардан орун алган публицистиканын теориялык – методикалык негиздеринин изилдениши каралган. Изилдөөдө публицистиканын теориялык – методикалык негиздеринин изилдениши жана өзгөчөлүктөрүнүн берилиши гана иликтенбестен, анын чечүү жолдору да каралды. Ар кыл учурда актуалдуу болуп келген публицистика темасы менен бирге, бул сунушталып жаткан талдоодо заманбап журналистиканын ар кыл өзгөчөлүктөрү дагы чагылдырылды. Мындан тышкары анын теориялык методикалык негиздери кененирээк талданды. Саясий публицистика ата мекендик журналистиканын сап бааында тургандыктан, бул темага байланыштуу илимий изилдөөлөр, терең изилденүүгө муктаж. Анткени масс медиа тармагындагыларды эске алып, публицистиканын теориясы жана методикасына кызыгып, атайын кызыккандарга да сунушталат.

Негизги сөздөр: Публицистика, теория, методика, журналистика, проблема, интервью, концепция, медиа, ыкма.

Аннотация: В статье рассматривается исследование теоретических и методических основ публицистики, представленной в современных государственных изданиях. В исследовании анализируются не только теоретические и методические аспекты публицистики, но и предложены пути их решения. В данном анализе наряду с всегда актуальной темой публицистики освещаются различные особенности современной журналистики. Также более детально разобраны её теоретические и методические основы. Поскольку политическая публицистика занимает важное место в отечественной журналистике, научные исследования по этой теме нуждаются в глубоком изучении. Эти материалы рекомендованы не только представителям медиа, но и тем, кто проявляет интерес к теории и методике публицистики.

Ключевые слова: публицистика, теория, методика, журналистика, проблема, интервью, концепция, медиа, метод.

Abstract: *The article examines the study of the theoretical and methodological foundations of journalism presented in modern government publications. The study analyzes not only the theoretical and methodological aspects of journalism, but also suggests ways to solve them. In this analysis, along with the always relevant topic of journalism, various features of modern journalism are highlighted. Its theoretical and methodological foundations are also analyzed in more detail. Since political journalism occupies an important place in Russian journalism, scientific research on this topic needs to be studied in depth. These materials are recommended not only to media representatives, but also to those who are interested in the theory and methodology of journalism. journalism, theory, methodology, journalism, problem, interview, concept, media, method.*

Keywords: *journalism, theory, methodology, journalism, problem, interview, concept, media, method.*

«Публицистика» - деген термин журналистика жана адабият менен тыгыз байланышта. Публицистиканын теориялык түшүнүктөрдөн басма сөзгө тиешелүү жагына көңүл буралы. Е.Ахмадулиндин китебинде [1]. «печать» жана «пресса» деген терминдер дайыма «журналистика» терминине синоним катары каралып келген. Е.Ахмадулин муну бир гана басмаканадан чыккан гезит, журналдарга пайдаланыш керектигин далилдеген. Ушул жерден тактай турган нерсе бар: негизинен «печать» деген термин бардык басып чыгарылган материалдарды камтыйт. Буларды чыгарууда (гезит, журнал, альманах) жана (китеп, брошюра, жыйнак) деп бөлүп карашыбыз керек. «Пресса» - деген термин дайыма масс – медиянын басма сөз каражаттарын баса белгилеп келет, анткени «пресса» деп гезиттер менен журналдар экенин билебиз. Бул экөө бири – бири менен тыгыз байланышта, ал эми «печать» болсо булардан өзгөчөлөнүп турат.

С.Корконосенко журналистика багыты боюнча теориялык түшүнүктөрдү өзүнүн китебинде географиялык деңгээлде карады [7]. Автор прессанын мисалында таратуу жагын карап, төрт бөлүккө бөлүп караган. Биринчиси, «транснационалдык медиялар» - эл аралык деңгээлдеги тарагандар. Маселен, Америка шаарынан чыккан «Таимс» журналы чет мамлекеттерден төрт жерден басылып, бир топ жерлерге жетет. Буга мисал катары, «Комсомольская правда», жана «Московский комсомолец» аталышындагы басылып чыккан гезиттерди кошсо болот, булар дагы чет өлкөлөрдөн басылып чыгат. Булардын тираждары көп. Мындайды «национальная пресса» деп да аташат. Ал эми экинчиси «общенациональные СМИ» деп аталып, бир мамлекеттин бардык жерлерине тараган масс – медияны түшүндүрөт. Кыргызстан өлкөсүндө мындайды «республикалык массалык маалымат каражаттары» деп аташат. Өлкөнүн борборунда жайгашкан Тв, радио, гезиттер – мамлекеттин статусу барлар жана мындай статусу жоктор. Бул жерге тактоо киргизүү керек. Кыргызстан мамлекетинин басма сөз кызматын алсак, мамлекетке таандык үч гезити бар.

Мындан тышкары «ведомственная пресса» - деген жогорку бийликтеги бутактардын ички түзүлүштөрүнө таандык министерствонун гезиттери (маселен, «Кут билим», «Бетме - бет»), ушул сыяктуу уюмдардын басма сөзү. Ал эми буга кошумча дагы, «студенческая пресса», түшүнүгү бар. Бул ар бир университеттерден чыккан гезиттер. Маселен Кыргызстан Эл аралык университетинин «Вестник Мук» ж.б окуу жайлар студенттер жана окутуучулар үчүн гезиттерди чыгарышат.

Корконосенко С. «учурдагы бири – бирине конкуренциялык азыркы аудитория көңүлүн регионалдык массмедияларга бура баштады, бул көрүнүш басма сөз кызматы жагына көбүрөөк, телеберүүгө азыраак болуп жатат» дейт. [8]. Мына ушул түшүнүктөр жана басма сөздүн терминдери журналистиканын теориялык негиздерин түптөйт.

«Журналистика» - деген түшүнүк терминин карасак, эки тараптан калыптанат: биринчи жагы – практикалык айкалышуу, экинчи жагы теория. Бул түшүнүктөрдү изилдеген авторлордун [11], эмгектеринде төмөндөгүдөй берилген: «Теориялык масштабта журналистика илим жана билим тармагынан аныкталат. Илимий сабак катары бул өз ичине эксперттик жыйынтыктарды, аналитикалык жана маалыматтык изилдөөлөрдү, монографияларды, докладдарды камтыйт».

Бүгүнкү заманбап талапка жараша, медиа каражаттар экиге бөлүнүп каралып жатат. Себеби электрондук жана басма сөздүк каражаттар. Ушуну менен бирге ХХI кылымда жаңы тармак пайда болду.

Басма сөз менен электрондук каражаттардын өз ара айкалышуусу же ширелүүсү десек болот, анткени гезит электрондук түрдө чыга баштады. Илимий изилдөөчүлөр муну «техникалык жетишүүлөрдүн өсүшүнө» байланыштырышты. [3]. Журналистика багытынын ар кандай тармактары да көбөйдү. Е.Прохоровдун илимий китебинде үч түрү аныкталды. Алар, редакторлук, уюштургуч жана автордук түрлөр деп классификацияланып каралган. [22]. Жогоруда айтылгандардын катарына дагы төртүнчү деп «илимий изилдөөчүлүк» түрүн кошсок болот, анткени бул кесип деле журналистиканын атайын структурсына кирет.

Кыргызстанда совет бийлиги орногондон баштап, кыргыз басма сөзү калыптанып коммунисттик партиянын идеологиялык негизги куралына айланды. Басма сөз багытында ошол жылдарда «пропагандист» жана «агитатор» сөздөрү орун алып, коомчулукка кеңири таралды. Өлкөбүз эгемендүүлүктү алганга чейин совет бийлигинин цензурасы кыргыз басма сөз кызматын көзөмөлдөп турду [2]. Ушундай көрүнүш СССРдин курамына кирген мамлекеттерге да таандык болгон.

Кыргызстан мамлекетибиздин алгачкы гезити 1924 – жылы 7 – ноябрда «Эркин – Тоо» деген аталышта чыккан. Мындан улам кыргыз басма сөзүнүн пайда болуу убагы деп, бүгүнкү күнгө чейин белгиленип келүүдө. Ал эми кыргыз жана орус тилдериндеги гезиттердин туңгуч маалымат булактары «Ленинчил жаш» гезити, «Коммунист», «Дехканин», «Жаңы маалымат жолунда», аталышындагы журналдар саналып калды.

Совет мезгилиндеги басма сөздүн жаралуу жана тарых жолдору илимий эмгектерде кеңири изилденди. Маселен, Орусиядан чыккан китептердин тизмеси келтирсек С.Корконосенко. «Основы теории журналистики» (1995); С.Гуревич. Репортаж в газете (1963); И.Магай. Структура произведения журналиста: проблемы теории печати (1975); А.Гребенина. «Обзор печати: проблемы теории жанра» (1980); В.Ворошилов. «Журналистика» (1999); М.Шостак. «Жанры газеты» (1999); В.Аграновский. «Вторая древнейшая: Беседы о журналистике» (1999); А.Тертычный. «Жанры периодической печати» (2000); Е.Прохоров. «Введение в теорию журналистики» (2003); К.Ясперс. «Власть массы» (2007); Е.Ахмадулин. «Основы теории журналистики» (2016); Т.Гордиенко. «Журналистика и редактирование» (2016). Орусиядан чыккан эмгектер ушулар [23].

Жогорудагы аталган эмгектерде басма сөз тарыхынын каражаттары көрсөтүлүп, бул багытка негизги иликтөөлөрдүн теориясы аныкталган. Баардык улуттук басма сөздүн пратикалары бири – биринен өзгөчөлөнүп турат. Теориялык жагынын универсалдуу өзгөчөлүгү, бири – бирине окшоштукту көрсөтөт, анткени инсандарда басма сөз менен бийлик өкүлдөрүнүн тирешүүсү – баардык өлкөлөргө таандык, себеби жалпыга маалымдоочу каражаттары менен жакшы мамиледе болгон бийлик өкүлдөрү сейрек кездешет. Маселен, совет доору ал учурда 15 мамлекетти бириктирип, 70 – жылдын тегерегинде бекем кармап турду. Республикаларды бекем кармап турууга «социалисттик реализм» деген жобо идеология жагынан бекем болуп берди. Үч багыттан турган жобо «партиялуулук», «таптуулук», «элдиктүүлүк». Ушундай тартип сөз эркиндигин илгеген өлкөлөрдө гана орун алат.

Ал эми «методология» терминине токтолоордон мурун, алгач маанисин тактап аалалы. «Методология» деген түшүнүк грек тилиндеги «методос» - изилдөө, ишмердүүлүк; «логос» - окуу, теория деген сөздөрдүн түзүлүш курамынан турат. Демек, «методология» биздин түшүк боюнча изилдөө, илимий ишмердүүлүк тууралуу окуу, теория деген маанисин түшүндүрөт. Методология – бул узакка созулуучу татаал процесс, методологиясыз илимий изилдөө иштерин жүргүзүү мүмкүн эмес экенин далилдейт. Окумуштуулар илимий системада методологиянын үч негизги багытын аныкташкан:

1. Теориялык жана практикалык ишмердүүлүктү уюштуруунун жана жүргүзүүнүн принциптеринин жана ыктарынын системасы.
2. Таанып – билүү ишмердүүлүгүнүн илимий методу жөнүндө окуу
3. Илимде колдонулуучу бардык методдордун жыйындысы.

Жалпы илимий методологиянын колдонулушуна жараша анын төмөнкү милдеттерин белгилешкен.

- а) гносеологиялык
- б) прогноз түзүү
- в) кайра ирээттеп түзүү
- г) уюштуруу

Жогоруда баса белгиленгендей методология – кең маанисинде алганда илим – билимди издөөнүн системалуу жана логикалык атайын ыраттуу методдорун формулировкалоо, теориялык жана практикалык иш – аракеттерди уюштуруунун жана куруунун ыктары менен принциптеринин системасы, ошондой эле мына ушул система жөнүндөгү окуу.

Ал адам иш-аракетинин бардык түрлөрүн уюштуруу менен жөнгө салууну ишке ашырат. Бул түшүнүк иш-аракеттердин ар башка түрлөрү менен деңгээлдерине мамилеси боюнча ар түрдүү оттенктордо колдонулат. Жалпысынан, методология адам өз ишаракетинде жетекчиликке алуучу принциптерди аныктайт. Анын кызматы эки жактуу: ал иш-аракетти ички уюштурулушу көз карашынан сүрөттөйт жана баа берет, ошондой эле мына ошолордун чегинде өз иш-аракетин уюштурууда жетекчиликке алуучу нормаларды – эреже менен рекомендацияларды – иштеп чыгат. Башкача айтканда, методология – бул илимдеги маселелерди чечүүгө арналган жана камсыздаган методдордун негизи менен системасы болгон эреженин тартиби. Журналистикага тиешелүү М.Кимдин китебинде буга аныктама берилген. Ал: «Методология – это применение и системы логических приемов, и специальных методов исследования явлений журналистики» [21]. Кыргызчаласак: «логикалык ыкмалардын системасын жана атайын аныкталган методдорду журналистиканын тармактарын изилдөөдө пайдаланган аракеттерди жалпысынан методология». Илимпоздор методологияны төрт бөлүккө бөлүшөт. Биринчиси – билүүнүн жалпы методологиясы. Экинчиси – илимий билүүнүн методдору. Үчүнчүсү – илимий жана чыгармачыл аракеттердин методологиялык негиздери. Төртүнчүсү – методологиялык принциптердин баяндамасы.

Ошентип, методология – бул ыкмалардын формасы жана мазмуну жөнүндөгү билүүнүн системасы. Методологиянын негизги милдетин окумуштуу Ф. Муминов «ыкмалардын жардамы менен изилдөөнүн процессин туура жүргүзүү» деп белгиледи [12]. Дагы бир окумуштуу буга төмөндөгүдөй аныктама берген: «Ушул иштеги негизги максат – чындыкты таап, иликтеп окурманга таамай түрдө жеткирүү» [13].

Журналисттик илимдин методологиясы ар дайым кыймылда, илимдин башка тармактары менен диалектикалык байланышта, бирок эске алынуучу бир маселе көчүрүлүп алынбайт, журналистиканын өзгөчөлүгүн эске алынып, «адаптация» деген багыт орун алат. Ал илимдер менен «интеграцияга» (ымалашууга) кирип, журналистиканын илими өзүнүн методологиясын аныктайт. Бул процесс токтобойт, ар бир доордо уланып турат. Хронология жагын алсак, журналисттик методдордун системасын түзүү алгач XX кылымдын 70-80-жылдарында башталган. Буга чейинки журналистиканын теориясында, мисалы, публицистикадагы негизги методу боюнча бир калыпка түшкөн пикир жок эле. Ушул маселени В. Дорохов «публицистический метод» деген түшүнүккө байланыштуу деталдарды тактап чыккан. «В журналистике истина – не завершающий этап творческого процесса, а необходимое условие эффективного воздействия на аудиторию, важнейший и принципиальный момент в отношениях между журналистикой и сознанием масс» [4]. Бирок автор ушуну (журналист менен аудиториянын ортосундагы процессти) негедир «истина» (чындык) деген түшүнүккө карама-каршы коет, себеби автордун пикири боюнча, акыркы чек катары журналисттин чыгармачылыгында негедир «чындыкты издөө» (поиск истины) эмес, «маалыматка муктаждык» басымдуулук кылып жатат. Бул көз караштан алганда, «чындыктын» кереги жок, бир гана «маалымат» керек болот. Автор позициясын минтип жыйынтыктаган – «процесс поиска истины больше связан не с творческой, а с познавательной деятельностью человека» [5]. Ооба, журналистикага «аудитория» өтө маанилүү, бирок «чындыкты» четке калтыруу болбойт, себеби маалымат бурмаланып кетет да, анан бул жерде «маалымат» фактыларды «тебелеп» кетиши да мүмкүн. Изилдөө жүргүзгөндө так ушул жагын эске алып, «жашоонун чындыгы» («правда жизни») аттап кетүүгө жол берилбеши керек. Эми методдордун түрлөрүнө көңүл буралы. Жалпы илимде «анализ, синтез, анкета алуу, интервью алуу, салыштыруу, жалпылоо, индукция, дедукция, эксперимент, аналогия, диалектика», компаративистика жана да башка илимдер аталып жана колдонулуп келет. Журналистика илимине карата алып, кыргыз тили менен берсек, анда мындай тизме колдонулат – «маек, байкоо, талдоо, иликтөө, сурамжылоо, тергөө, ылдамдык, ыкчамдык, түз берүү жана башкалар». Журналистиканын ар бир бөлүктөрүнө жараша изилдөө жүргүзүлөт, ушуга байланыштуу ар бир изилдөөгө жана медианын

түрүнө (пресса, ТВ, радио) ылайык келген методология пайдаланат. Дагы бир эске ала турган жагдай, журналистикадагы методологияны изилдеген илимпоздор, журналисттик чыгармачылыкка байланыштуу

беш багытты белгилешет: В.Гороховдун экинчи китебиндн ошол методдорунун багыттары берилди [6]. Философиялык багыт (диалектикалык методология).

1. Жалпы методдор (масс-медиянын социалдык функциясына жараша).
2. Атайын методдор (социологиялык сурамжылоо, психологиялык байкоо, экономикалык анализ жана башкалар).
3. Дисциплиналар аралык методдор (илимий методдорду көркөм чагылдыруунун ыкмалары менен синтездөө).
4. Чыгармачылык ыкма (проблемалык жагдайга, чыгармада орун алган ойтолгоого жана аудиториянын спецификасына байлануштуу). Эми журналисттин ишиндеги методдорго көңүл бөлөлү. Эң алгачкы маалыматты чогултуу методу – бул методдун эки түрү бар. Биринчиси, эмпирикалык (тажрыйба аркылуу кырдаалды иликтө) ыкма: байкоо, интервью, маектешүү жана эксперимент аркылуу. Экинчиси, эмпирико-теориялык ыкма – документтер менен иштөө, анкета түзүү, сурамжылоо, интернеттеги булактарды колдонуу. Буга кошумча дагы фиксация кылуу, маалыматты чогултуп, аны иликтөө методу бар. Азыркы учурда журналистикага компьютердик системасынын коммуникациясы өнүктү – сервистер менен программалар жыл сайын көбөйүүдө. «Мультимедиялык методдор» деген жаңы түшүнүк пайда болду. Эксперттер мунун 5 функциясын аныкташты.

1) маалыматты эффективдүү чогултуу (материалды даярдоо үчүн); 2) уюштуруу функциясы (медиялык өндүрүштүн чыгымын азайтуу);

3) медиапродукцияны сапаттоо (мультимедиялык шайман менен);

4) медиапродукцияны жеткирүү (ар кандай ыкмалар менен);

5) автор менен редакторду сапаттуу байланыш менен камсыздоо. [9]. Аталган ыкмалардын таржымалы журналистиканын методологиясын Иликтеген эмгектерде так көрсөтүлгөн [15]. Төмөнкүлөрдү кошумчаласык болот. Мисалы, соцтармактарда маалымат азыр синтезделген тартипте берилип жатат – журналисттердин макаласына окурмандар пикирин жазышат (муну интернеткомментарий дешет). Дагы «блогосфера» деген көрүнүш пайда болду – мында интернет аркылуу эки нерсе бир эле жерден чогулуп атат (маалымат жана аудитория). Теориялык методдордун курамына дагы эки ыкма кошууга болот: бири формалдуу түрдөгү логикалык метод (формально-логический метод) жана мазмундук түрдөгү логикалык метод (содержательно-логический метод). Журналистикада дагы «чыгармачылык метод» деген түшүнүк бар («художественный метод»), муну журналист адабиятчыдан өзгөчө колдонуш керек, себеби бул ыкма аркылуу ал көркөм элести жаратпайт, ал публицистикалык элестерди жаратат. Ушуну аркылуу «публицистика» деп аталган жанр журналистика менен көркөм адабияттын ортосуна өзүнчө бир «көпүрө» болуп берет. Изилдөөдө ушундай учурларды эске алыш керек. Парижде «Всемирная газетная ассоциация» деген эл аралык уюм бар, ушунун изилдөө бөлүмүн Татьяна Репкова башкарат. 2002-жылы анын эмгеги англис тилинен орус тилине которулган. Көлөмдүү жана фундаменталдуу эмгек. 2012-жылы китеп кыргыз тилинде чыкты. Бул илимий изилдөө түздөн-түз прессанын теориясына арналган. Автор пресса боюнча концепциясынын 7 түрүн аныктаган.

1. Советтик коммунисттик концепция (мында бийлик маалыматты контролдойт, жана айрым учурларда аны өзү да маалымат таратат).

2. Авторитардык концепция (пресса күчтүү бийликтин алдында калат, цензура киргизилет, журналисттер кысымга алынат).

3. Либертариандык концепция (мында коом маалыматты эркин түрдө рыноктун алкагында алат, бийликтен кысым болбойт).

4. Социалдык жоопкерчиликтин концепциясы (пресса коом алдында жоопкерчиликти милдетти аткарат).

5. Революциялык концепция (буга мисал советтик «Правда» гезити, дагы мисал – тоталитардык режимде жашыруун түрдө иштеген гезиттер).

6. Өнүктүрүү концепция (пресса улуттук сезимди калыптандырган жана экономикалык өнүгүүнү колдогон курал катары иштейт).

7. Демократиялык-социалисттик концепция (плюрализмди сактаган, бирок бийлик кийлигишүүсүнө баш ийген гезиттер). Т.Репкова жалпысынан мүнөздөмөнү туура берген, ошентсе да күмөндүү жерлери да бар. Мисалы, акыркы концепцияны «электрондук массалык маалымат каражаттарында колдонулат жана мамлекеттин менчигинде турат» дейт [17]. Тактай турган жери – бизде бул концепция басма сөзгө абдан эле байланыштуу, себеби мамлекеттин кол астында турган гезиттер мамлекеттик электрондук каражаттардан (телеканал менен радио) сан жагынан алда канча көбүүрөк. Дагы бир белгилей турган нерсе. «Советтик коммунисттик концепция» дегенди автор Москвадан чыккан бир эмгектен алган [10]. Кыргыз илимпозу Бакыт Орунбеков өзүнүн китебинде Репкованын ушул концепциясын келтирет да, «Революциялык концепция» четке кагат [14]. Бул жердеги логика түшүнүксүз, себеби так ушул концепция XX кылымды бүтүндөй ээлеген. Эмнеси жакпай калды – «Правда» гезиттин тарыхы бы, же тоталитардык режимде иштеген гезиттерби (мындай гезиттер азыр деле чыгып жатат). Илимпоз, Б.Орунбековдун Журналистика негиздери китебинде да теория боюнча так тамаай берилген.

КОЛДОНУЛГАН АДАБИЯТТАРДЫН ТИЗМЕСИ:

1. Ахмадулин Е.В Основы теории журналистики: учебник и практикум для академического бакалавриата. – Москва, 2016. -18-20 – б.
2. В.Ворошилов. Журналистика [Текст]: учебник. – СПб.,1999. –С. 495
3. Гордиенко Т.В. Журналистика и редактирование: учеб. пособие. – Москва, 2016, —С 564
4. Горохов В.М. Слагаемые мастерства (особенности журналистского творчества). – М., 1982, —С 549.
5. Горохов В.М. Слагаемые мастерства (особенности журналистского творчества). – М., 1982, — С 549
6. Горохов В.М. Основы журналистского мастерства. – Москва, 1988, —С 482
7. Корконосенко С.Г. Основы журналистики: Учебник для вузов. - Москва, 2001, —С. 645
8. Коломеец К. Практикум: создание своего СМИ в Интернете // Журналистика и конвергенция: почему и как традиционные СМИ превращаются в мультимедийные / под ред. А.Качкаевой. – Москва, 2010, —С 356
9. Курилов И.В., Шинкаренко В.В. Планирование информации в прессе. – М., 2016, 98б.
10. Мисонжников Б., Тепляшина А. Журналистика. Введение в профессию: Учебное пособие. - СПб, 2014, —С.10-11.
11. Муминов Ф.. Метод журналистики и методы деятельности журналистов: Монография. – Ташкент, 1998, 41 б.